

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
Кафедра економічної та соціальної географії і туризму

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи

Майя НІКОЛАСВА

09

2023р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ОК. 28.1 ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

Рівень вищої освіти: *перший (бакалаврський)*

Галузь знань: *10 Природничі науки*

Спеціальність: *106 Географія*

Освітньо-професійна/наукова програма (ОПП): «Географічні основи природокористування та регіонального і муніципального розвитку»

ОНУ

2023

Робоча програма навчальної дисципліни «**ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ**». – ОНУ, 2023 р. _15_ с.

Розробник: *Вихованець Г.В.*, д.геогр.наук, професор кафедри фізичної географії, природознавства і геоінформаційних технологій

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри фізичної географії, природокористування і геоінформаційних технологій

Протокол № 1 від « 30 » серпня 2023 р.

Завідувач кафедри _____ (**Юрій ШУЙСЬКИЙ**)

Погоджено із гарантом ПРР: «Географічні основи природокористування та регіонального і муніципального розвитку»

_____ (**Антоніна Шашеро**)

Схвалено навчально-методичною комісією (НМК) геолого-географічного факультету

Протокол № « 1 » від « 30 » серпня 2023 року

Голова НМК _____ (**Віталій СИЧ**)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри фізичної географії, природокористування і геоінформаційних технологій

Протокол № _____ від « _____ » _____ 20__ року

Завідувач кафедри _____ (_____)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри фізичної географії, природокористування і геоінформаційних технологій

Протокол № _____ від « _____ » _____ 20__ року

Завідувач кафедри _____ (_____)

1. Опис предмета навчальної дисципліни
ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

Найменування Показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної Дисципліни	
		Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Загальна кількість: Кредитів – 5 Годин – 150 Змістових модулів –2	Галузь знань: <u>01 Освіта/Педагогіка</u> Спеціальність: <u>014 Середня освіта</u> Спеціалізація: <u>01 Середня освіта</u> <u>(Географія)</u> Рівень вищої освіти: <u>Перший</u> <u>(бакалаврський)</u>	Обов’язкова	
		Рік підготовки	
		3 рік	4 рік
		Семестр	
		5	8
		Лекції	
		40	18
		Практичні, лабораторні	
		20	Пр. 8 Лаб2
		Самостійна робота	
		90	122
		ІНДЗ	
		Форма контролю: іспит, курсова робота*.	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Курс «Фізична географія України», що складається з двох частин, містить загальний та регіональний огляд природи України. У першій частині передбачено вивчення компонентів природи (рельєфу, геологічної будови і корисних копалин, клімату, внутрішніх вод, ґрунтів, рослинного і тваринного світу), а також природних умов і ресурсів Чорного та Азовського морів, негативних фізико-географічних процесів і явищ, природозаповідного фонду України, регіональне вивчення України, її природних зон, провінцій і фізико-географічних областей.

Мета:

Мета вивчення освітньої компоненти: аналіз компонентної структури навколишнього природного середовища України, розгляд основних сучасних теоретико-методологічних положень фізикогеографічного аналізу території, засвоєння теоретичних і практичних питань комплексного регіонального фізико-географічного аналізу, з'ясування загальних закономірностей природних умов території України; формування професійної компетентності і наукового світогляду майбутніх географів; їх здатності досліджувати особливості України, використовуючи знання і практичні навички в галузі географії та на межі предметних галузей; формування спеціальних (фахових) компетентностей з географії України.

Об'єктом вивчення «Фізичної географії України» є природнотериторіальні комплекси регіонального та локального рівнів. *Предметом* її вивчення є закономірності їх розміщення, чинники просторово-часової диференціації та формування, особливості розвитку, у тому числі в умовах посиленого антропогенного навантаження. Мета вивчення освітньої компонент

Завдання:

Основними завданнями вивчення освітньої компоненти є:

- здійснити аналіз компонентної структури природного навколишнього середовища України;
- розглянути основні сучасні теоретико-методологічних положення фізикогеографічного аналізу території, засвоїти теоретичні і практичні питання комплексного фізико-географічного аналізу території України;
- виявити регіональні особливості природних умов України;
- провести аналіз екологічних питань стану довкілля;
- виявити та проаналізувати структури природоохоронного фонду та раціональне використання їх.
- показати можливість застосовувати отримані знання та навички у вирішенні глобальних проблем сучасної цивілізації;
- формування у студентів навичок до наукових досліджень

Процес вивчення дисципліни споямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

а) загальних (ЗК);

ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння предметної діяльності.

ЗК7. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

б) фахові компетентності (ФК);

СК2. Здатність застосовувати знання і розуміння основних характеристик, процесів, історії і складу природи і суспільства.

СК4. Здатність застосовувати кількісні методи при дослідженні сфер ландшафтної оболонки.

СК5. Здатність аналізувати склад і будову сфер географічної оболонки (відповідно до спеціалізації) на різних просторово- часових масштабах.

СК10. Здатність ідентифікувати та класифікувати відомі і реєструвати нові об'єкти у географічній оболонці, їх властивості та притаманні ним процеси.

СК12. Здатність здійснювати геопросторові дослідження природних і суспільних явищ для формування практичних цілей та рекомендацій щодо сталого розвитку територіальних громад, міст, урбанізованих ареалів та регіонів в Україні.

в) програмних результатів навчання (ПРН);

Р03. Пояснювати особливості організації географічного простору.

Р05. Збирати, обробляти та аналізувати інформацію в області географічних наук.

Р07. Визначати основні характеристики, процеси, історію і склад ландшафтної оболонки та її складових.

Р09. Аналізувати склад і будову природних і соціосфер (у відповідності до спеціалізації) на різних просторово- часових масштабах

Р11. Дотримуватися морально-етичних аспектів досліджень, чесності, професійного кодексу поведінки

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен;

знати: гіпотези походження материків та океанів; причини і закономірності змін геологічної будови, рельєфу, клімату, поверхневих вод, рослинного та тваринного світу України; причини і закономірності зміни ландшафтів від місця до місця в межах окремих регіонів; специфічні природні умови окремих регіонів України;

вміти: складати фізико-географічну характеристику України, природних зон та окремих фізико-географічних країн: виконувати оцінку природно-ресурсного потенціалу; вміти вільно орієнтуватися по карті; виявляти різні морфоструктури в межах платформи і геосинклінального поясу; характеризувати різні морфоскульптури в межах рівнин і гірських споруд; аналізувати та порівнювати кліматичні особливості України; характеризувати гідрографічну сітку, ґрунтовий покрив, рослинний та тваринний світ;

ОПИС КУРСУ

Форми і методи навчання:

Курс буде викладений у формі лекцій (40 годин) та практичних занять (20 годин), організації самостійної роботи студентів (90 годин).

Основна підготовка студентів здійснюється під час аудиторних робіт на лекційних та практичних заняттях, але у значній мірі покладається на самостійне вивчення предмета студентами денної форми навчання на протязі всього семестру. Під час викладання дисципліни використовуються наступні методи навчання: словесні, наочні та практичні. Лекції супроводжуються засобами наочної, зокрема, - картами, фотокартками, презентаціями, відеофільмами. На практичних заняттях виконуються вправи, практичні роботи, лабораторні роботи, вирішуються задачі, проводиться робота з книгами (підручники, енциклопедії, словники).

3. Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Загальна фізико-географічна характеристика України

Тема 1. Тектонічна і геологічна будова України. Давня архейсько-протерозойська платформа: Український щит, Волино-Подільська плита, Припятьська западина, Причорноморська западина, Воронезька антекліза. Середземноморський геосинклінальний пояс: область герцинської складчастості – Донецький кряж, Скіфська плита; область кемерійської складчастості – складчасті структури Кримських гір; область альпійської складчастості – складчасті структури Карпат.

Тема 2. Рельєф України. Рельєф платформених областей: Подільська височина, Волинська височина, Придніпровська височина, Приазовська височина, Середньоруська височина, Поліська низовина, Придніпровська низовина, Причорноморська низовина. Рельєф геосинклінальних областей: Донецька височина, Північно-Кримська низовина, Кримські гори, Карпати.

Тема 3. Клімат України. Основні географічні кліматотвірні чинники: Географічна широта, висота над рівнем моря, розподіл суходолу і водних просторів, орографія поверхні суші, рослинний і сніговий покрив. Кліматичні показники та їх розподіл: температура повітря, атмосферні опади, вітровий режим. Кліматичні ресурси. Небезпечні атмосферні явища.

Тема 4. Поверхневі і підземні води України: моря, річки, озера, канали, водосховища, болота.

Тема 5. Ґрунти, рослинність і тваринний світ України. Типи ґрунтів, зональні і азональні ґрунти, ґрунти гірських районів. Флора і фауна України і їх основні угруповання. Широтна зональність і висотна поясність.

Тема 6. Природно-заповідний фонд України. Природні території та об'єкти: біосферні заповідники, природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища. Штучно створені об'єкти: ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Змістовий модуль 2. Регіональний фізико-географічний аналіз**Тема 7.** Принципи і методи фізикогеографічного районування України**Тема 8.** Зона мішаних лісів України**Тема 9.** Лісостепова зона України**Тема 10.** Степова зона України**Тема 11.** Українські Карпати**Тема 12.** Кримські гори**4. Структура навчальної дисципліни**

Назви тем	Кількість годин									
	Очна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		л	п/с	аб	сп		го	л	п/с	лаб
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 1. Загальна фізико-географічна характеристика України										
Тема 1. Тектонічна і геологічна будова України.	10	4	6			12	2			10
Тема 2. Рельєф України	6	4	2			12	2			10
Тема 3. Клімат України	5	3	2			12	2			10
Тема 4. Поверхневі і підземні води України	39	3	6		30	12	2			10
Тема 5. Ґрунти, рослинність і тваринний світ України	3	3				12	2			10
Тема 6. Природно-заповідний фонд України	3	3				14	2	2		10
Разом за змістовним модулем 1	66	20	16		30	74	12	2		60
Змістовий модуль 2. Регіональний фізико-географічний аналіз										
Тема 7. Принципи і методи фізико-географічного районування України	6	2	4		--	10	1	1	2	6
Тема 8. Зона мішаних лісів України	9	3			6	8	1	1		6
Тема 9. Лісостепова зона України	9	3			6	8	1	1		6
Тема 10. Степова зона України	10	4			6	8	1	1		6

Тема 11. Українські Карпати	10	4			6	6	1	1		4
Тема 12. Кримські гори	10	4			6	6	1	1		4
Разом за змістовим модулем 2	54	20	4		30	46	6	6	2	32
Курсова робота	30				30	30				30
Усього годин	150	40	20		90	150	18	8	2	122

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин очнаформа
1.	Тектонічна та геологічна будова України	6 / 2
2.	Історія геологічного розвитку та корисні копалини України	2 / 1
3.	Рельєф України	2 / 1
4.	Кліматичні умови та ресурси території України	2 / 1
5.	Внутрішні води та водні ресурси України	2 / 1
6.	Моря України	4 / 1
7.	Природні комплекси та фізико-географічне районування	2 / 1
	Усього	20 / 8

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Змістовий модуль I:	
1.	Скласти порівняльну характеристику дельти Дунаю та дельти Дніпра (реферат);	15 / 30
2.	Фізико-географічна характеристика Причорноморських лиманів (презентація);	15 / 30
	Разом за модулем 1.	30 / 60
	Змістовий модуль 2:	
1.	Скласти характеристику мішаних лісів України (реферат);	6 / 6
2.	Аварія на Чорнобильській АЕС: вплив на стан довкілля й умови життя населення (реферат).	-- / 2
3.	Природно-заповідний фонд лісостепової зони України (презентація).	6 / 6
4.	Охарактеризувати природні передумови утворення степів. Степи України (реферат та презентація);	6 / 6
5.	Український державний степовий заповідник (реферат):	6 / 6

	Висотна ландшафтна диференціація рослинного і ґрунтового покриву Українських Карпат (презентація):	
б.	Скласти порівняльну характеристику флори і фауни північного і південного макросхилу Кримських гір (презентація):	6 / 6
	Разом за модулем 2.	30 / 32
	Курсова робота	30 / 30
	Разом	90 / 122

9. Методи навчання

Протягом викладання даної дисципліни використовуються такі методи:

Словесні: лекція (класична, потокова, консультація, діалог з аспірантами, проблемна, візуалізація); пояснення; наукова розповідь.

Наочні: ілюстрування (використання наочності - плакатів, карт, рисунків, таблиць); демонстрування (використання проектору, комп'ютерної техніки, презентацій, зразків, дослідів, обладнання).

Презентація – усне повідомлення з створенням наборів електронних слайдів з використанням текстів, графічних зображень, аудіо- та відеофрагментів.

Практичні: організація роботи в аудиторії з використанням необхідного обладнання; графічні роботи – побудова профілів, креслень, робота з картами, складання таблиць, графіків, діаграм; вправи - багаторазове повторення робіт з метою їх засвоєння; екскурсія.

Самостійна робота:

- 1) тематичне реферування – опрацювання тексту конкретного першоджерела;
- 2) самостійно виконана творча робота - базується на ретельно проведеному аналізі актуальної проблеми і обов'язково містить висновки і пропозиції щодо її вирішення.
 - за джерелами знань: словесні – лекція, розповідь, бесіда (вступна, евристична), наочні – ілюстрація, демонстрація, практичні – лабораторні роботи;
 - за характером логіки пізнання – аналітичний, синтетичний, дедуктивний, індуктивний;
 - за рівнем самостійної розумової діяльності – проблемний, частково-пошуковий, дослідницький.

11. Методи контролю

Методи поточного\періодичного контролю: усне опитування, контрольні письмові роботи, оцінювання виконання завдань СР, захист результатів практичних, оцінювання доповідей.

Підсумковий контроль - залік, екзамен

Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти

Оцінка за національною шкалою	Теоретична підготовка	Практична підготовка
Відмінно	<p>Здобувач освіти у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей; глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; робить самостійні висновки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки; самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань. Здобувач здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.</p>	<p>глибоко та всебічно розкриває сутність практичних/розрахункових завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання й оцінити результати власної практичної діяльності; виконує творчі завдання та ініціює нові шляхи їх виконання; вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу; проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі.</p>
Добре	<p>достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу; при представленні деяких</p>	<p>правильно вирішив більшість розрахункових /тестових завдань за зразком; має стійкі навички виконання завдання</p>

	питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, застосовує знання для розв'язання стандартних ситуацій; самостійно аналізує, узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки.	
Задовільно	володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, знає основні поняття навчального матеріалу; має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків	може використовувати знання в стандартних ситуаціях, має елементарні, нестійкі навички виконання завдання. Правильно вирішив половину розрахункових/тестових завдань. Здобувач має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків.
Незадовільно з можливістю повторного складання	володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно (без аргументації та обґрунтування); безсистемно виокремлює випадкові ознаки вивченого; не вміє робити найпростіші операції аналізу і синтезу; робити узагальнення, висновки; під час відповіді допускаються суттєві помилки	недостатньо розкриває сутність практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності, правильно вирішив окремі розрахункові/тестові завдання за допомогою викладача, відсутні сформовані уміння та навички.
Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням	не володіє навчальним матеріалом	виконує лише елементи завдання, потребує постійної допомоги викладача

10. Питання для підсумкового контролю

1. Які тектонічні структури розташовані на території України.
2. Які тектонічні структури на території України відносяться до давньої архейсько-протерозойського віку платформи.
3. Які тектонічні структури на території України відносяться до Середземноморського геосинклінального поясу.
4. В який геологічний час виникли Кримські гори і Карпати.
5. В якій мірі сучасний рельєф України відповідає її тектонічній будові.
6. Які морфоструктури і морфоскульптури виділяються в межах Карпатської гірської споруди.
7. Які морфоструктури і морфоскульптури виділяються в межах Кримської гірської споруди.
8. Які екзогенні процеси впливали на формування сучасного рельєфа України.
9. Четвертинне покрівне зледеніння і його роль в рельєфоутворенні на території України.
10. Акумулятивні і абразійні процеси і форми рельєфу в береговій зоні Чорного і Азовського морів.
11. Формування дельти Дунаю та її сучасний розвиток.
12. Загальна характеристика рельєфа платформенної області.
13. Загальна характеристика рельєфа геофінклінальних областей.
14. Охарактеризувати основні географічні кліматотвірні чинники на території України.
15. Основні кліматичні показники та їх розподіл на території України.
16. Де і які типи каналів розташовані на території України.
17. Порівняти гирлові області Дунаю і Дніпра.
18. Класифікація гирлових областей річок України.
19. Причорноморські лимани: закономірності формування, класифікація, сучасний стан.
20. Загальна фізико-географічна характеристика Чорного моря.
21. Загальна фізико-географічна характеристика Азовського моря.
22. Грунтовий покрив Карпат.
23. Грунтовий покрив Кримських гір.
24. Природно-заповідний фонд України: класифікація, територіальне розміщення, сучасний стан.
25. Біосферні заповідники України.
26. Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник.
27. Принципи і методи фізико-географічного районування України.
28. Природна характеристика мішаних лісів України.
29. Природна характеристика лісостепової зони України.
30. Природна характеристика степової зони України.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Лекції								Практичні	Сума
1	2	3	4	5	6	7	8-12		
10	5	5	5	5	5	5	20	40	100

Захист **курсової роботи** оцінюється за 100-бальною шкалою ЄКТС та національною системою з окремою заліковою відомістю.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

1. Опорні конспекти лекцій.
2. Мультимедійні презентації лекцій.
3. Підручники та навчальні посібники.
4. Методичні вказівки до практичних та лабораторних занять.
5. Словники, довідники, атласи, карти, навчальні фільми.
6. Наочність: плакати, схеми, малюнки, фотографії.

Рекомендована література

Основна:

1. Байцар А. Фізична географія України. Навчально-методичний посібник. Львів. Видавн. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 354 с.
2. Булава Л. М. Фізична географія України. Х. : АН ГРО, 2008. 224 с.
3. Врублевська О. О., Катеруша Г. П., Гончарова Л. Д. Кліматологія : підручник. Одеса : Екологія, 2013. С. 249-256.
4. Грунтознавство з основами геології: підручник / І. І. Назаренко, С. М. Польшина, Ю. М. Дмитрук, І. С. Смага, В. А. Нікорич. Чернівці: Книги - XXI, 2006. 504 с.
5. Денисик Г. І., Страшевська Л. В., Корінний В. І. Геосайти Поділля.

- Вінниця : Вінницька обласна друкарня, 2014. 216 с. (Серія: «Природа і ландшафти Поділля»).
6. Заповідна справа в Україні: абсолютна заповідність чи європейська модель гармонії людини і природи? Збірник вибраних матеріалів / [за ред. М.П. Стеценка, Ф.Д. Гамора]. Львів: «Тиса», 2017. 238 с.
 7. Кузьмішина І. Флора і рослинність України. Курс лекцій. Луцьк : Друк ПП Іванюк В. П., 2016. 152 с.
 8. Маринич О. М., Пархоменко О. Г., Петренко О. М., Шищенко П. Г. Удосконалена схема фізико-географічного районування України. Український географ. журн. 2003. № 1. С. 16-20.
 9. Маринич О. М., Шищенко П. Г. Фізична географія України : підручник. 3-тє вид., стер. К. : Т-во «Знання», КОО, 2006. 479 с.
 10. Мельничук В. П., Попович І. С. Практикум з фізичної географії України : навч.- мет. посібник. Ужгород: УжНУ «Говерла», 2010. 104 с.
 11. Нетробчук І. М., Полянський С. В. Фізична географія України : практикум для лабораторних занять. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2015. 138 с.
 12. Нетробчук І. М., Самолук І. В. Поширення мінеральних лікувальних вод в Україні. Географія та туризм: наук. зб. /ред. кол. : Любіцева О.О. (гол. ред.) та ін. К. : Альфа-ППК, 2017. Вип. 41. С. 190-200.
 13. Нетробчук І. М., Забоклицька М. Р., Хільчевський В. К. Волинське Полісся: межиріччя Західного Бугу та Случі – природні ресурси та їхнє використання. Українське Полісся: проблеми та тренди сучасного розвитку: мат. Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Ніжин, 1–2 бер. 2021 р. /Ніжин: НДУ ім. Гоголя, 2021. С. 28-32.
 14. Свинко Й. М., Сивий М. Я Геологія : підручник. К. : Либідь, 2003. 480 с.
 15. Свинко Йосип. Нарис про природу Тернопільської області: геологічне минуле, сучасний стан : навч. вид. Т. : Навч. кн. Богдан, 2007. 192 с.
 16. Фізична географія України: методичні вказівки до виконання лабораторних робіт та контролю самостійної роботи студентів / А. О. Корнус. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. 36 с.
 17. Червона книга України. Вони чекають на нашу допомогу : наук.-попул. вид. / упоряд. О. Ю. Шапаренко, С. О. Шапаренко. Вид. 4-е, допов. Харків: Торсінг, 2012. 480 с.
 18. Швєбс Г. І., Ігошин М. І. Каталог річок і водойм України : навч.-довідк. посіб. / за ред. Є. Д. Гопченка. Одеса: Астропринт, 2003. 392 с.

Методичні вказівки:

Методичні вказівки з оформлення та представлення до захисту курсових робіт студентів спеціальності 106 Географія [електронний ресурс] / укладачі М. В. Адобовська, А. О. Буяновський, В.В. Яворська, А.М. Шашеро. Одеса: ОНУ, 2023. 66 с.

Електронні інформаційні ресурси

1. Бібліотека Інституту географії Національної академії наук України - <https://igu.org.ua/uk/node/22080>
2. Бібліотека Одеського національного університету імені І.І. Мечникова - <https://lib.onu.edu.ua>
3. Географіка. Географічний портал - <http://geografica.net.ua/>
4. Географія. Навчально-методичний сайт ПрАТ "Інститут передових технологій" - <http://osvitanet.com.ua/>